

УДК 159.9.019

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.8.17>

АБ'ЮЗИВНІ СТОСУНКИ З ПОЗИЦІЇ ТРАНЗАКТНОГО АНАЛІЗУ

Ольга Романченко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
вул. Січеславська Набережна, 18, м. Дніпро, Україна, 49000
e-mail: artddnepr@gmail.com*

Оксана Байєр

*Університет імені Альфреда Нобеля,
вул. Січеславська Набережна, 18, м. Дніпро, Україна, 49000
e-mail: bayer.oxana@gmail.com*

Зауважено на актуальності дослідження проблеми насильства стосовно жінок, як у світі загалом, так і в реаліях України зокрема. Уточнено зміст феномену домашнього насильства, з'ясовано його види, розкрито психологічний склад аб'юзивних стосунків «агресор – жертва», простежено джерела поведінки агресора й специфіку його взаємодії зі світом та іншими. Представлено аналіз стосунків аб'юзера із жертвою з погляду теорії транзактного аналізу й запропоновано авторський варіант їх схематичного унаочнення. Основна ідея, покладена в основу розробленої схеми, у тому, що в комунікації «агресор – жертва» транзакції, які відбуваються на соціальному й психологічному рівнях, приховані й завжди маніпулятивні, а комунікації не відбуваються на рівні его-станів «Дорослий» – «Дорослий». Наведено опис реалізованого емпіричного дослідження, заснованого на якісній методологічній парадигмі, в якому основним джерелом отримання даних були напівструктуровані інтерв'ю 8 респонденток віком від 32 до 45 років, стаж перебування в стосунках з аб'юзером від 1,5 до 22 років. Результати аналізу здобутого матеріалу дозволили виділити переважаючі в респонденток тривоги, провини й сорому, що фізично проявляються у формі тремору. Окрім того, установлено, що жертви мали суперечливі стосунки з батьками; переживали неглект із боку агресора; у випадках звернення до сімейного психолога відзначали загострення стосунків з аб'юзером, агресивнішу його поведінку й інтенсивніший психологічний тиск. Водночас з'ясовано, що агресори часто ведуть антисоціальний стиль життя (вживають і розповсюджують наркотичні речовини) і бояться соціального осуду; уточнено, що саме в поведінці аб'юзера змушує його жертву не розголошувати небезпечний для неї зміст їх стосунків оточенню. За результатами аналізу теоретичного й емпіричного дослідження зроблено припущення, що позиція агресора відповідає агресивній, параноїдальній позиції за Ф. Ернстом.

Ключові слова: агресор, жертва, домашнє насильство, маніпуляція, інтерв'ю.

Проблема домашнього насилля актуальна для всіх країн світу. Воно не залежить від статі, віку, соціального статусу, фінансового добробуту, рівня освіти, віросповідання. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я та ООН, значною мірою жертвами домашнього насилля стають жінки [3; 7–8].

Під час пандемії COVID-19 масштаб проблеми домашнього насилля збільшився в рази. Жертви вимушено залишаються в самому небезпечному місці – власних домівках – сам на сам із гвалтівником. За статистикою Національної гарячої лінії громадської організації «Ла Страда-Україна» із запобігання домашньому насильству, лише за перший місяць карантину кількість дзвінків з усієї України подвоїлась [4].

Міністр соціальної політики України Марина Лазебна повідомила, що протягом 2020 року в Україні спостерігалось зростання звернень щодо домашнього насильства. «У кожній другій родині, яка перебуває в складних життєвих обставинах, є прояви насильства. Через пандемію ситуація погіршилася. Ми побачили зростання рівня домашнього насильства. Тільки за цей рік ми бачимо сплеск звернень із приводу насильства на 66%», – повідомила Лазебна [6]. За даними Мінсоцполітики, найбільше число всіх звернень про домашнє насильство – від жінок – 86%, чоловіки – 12% і 2% – діти [6].

Домашнє насильство має різноманітні прояви – психологічне, фізичне, фінансове, сексуальне. Аб'юзивні стосунки небезпечні тим, що їх складно довести. Психологічне насильство не залишає слідів на тілі. А наслідки його серйозні – зниження самооцінки, відчуття нікчемності, депресія, патологічна тривожність і навіть самогубство.

З метою вивчення проблеми було проведено 8 дослідницьких інтерв'ю з жертвами аб'юзу. У вибірку досліджуваних за допомогою волонтерів було запрошено жінок, які перебувають (або нещодавно вийшли) з аб'юзивних стосунків, віком від 32 до 45 років. Стаж перебування у відносинах із насильником – від 1,5 до 22 років. Інтерв'ю тривали від 34 хвилин до 1 години 15 хвилин, середня тривалість інтерв'ю становила 58 хвилин.

Перед процедурою інтерв'ю нами було напрацьовано перелік важливих для нас у дослідницькому плані тем, пізніше трансформованих у питання. Задля вільної та більш невимушеної атмосфери було заплановано напівструктуроване інтерв'ю; орієнтовний перелік тем для обговорення уміщував такі:

- демографічні дані (вік, рівень освіти, тривалість шлюбу, наявність дітей);
- історія розвитку стосунків;
- перший випадок агресії;
- образ аб'юзера на початку відносин;
- наявність у респондентки усвідомлення, що вона піддається насилью;
- причина того, що токсичні відносини тривають;
- дитинство, відносини агресора з батьками;
- почуття респондентки;
- чи стикалася жертва з віктимблеймінгом.

Згідно з результатами нашого аналізу насамперед звертає на себе увагу превалювання в жертв відчуття тривоги, провини й сорому, які мають фізичний прояв у формі тремору. Респондентки стверджують, що ці відчуття для них звичні.

Також були виявлені такі закономірності:

- жертви мали складні стосунки з батьками;
- агресори бояться соціального осуду;
- агресори вели антисоціальне життя (вживання та розповсюдження наркотичних речовин);
- жертви, які зверталися за допомогою до сімейного психолога, відзначали заострення стосунків, поведінка аб'юзера ставала ще агресивнішою, а психологічний тиск інтенсивніший (цю закономірність відзначав Л. Бенкрофт у своїй роботі [1]);
- неглект.

Згідно з літературними джерелами аб'юзери відбирають у жертви право на емоції та почуття. Їм заборонено сердитися та відчувати гнів (бо це захисно-оборонна реакція), це призводить до появи фізичних і психологічних симптомів пригнічення гніву – проблем зі сном, мігрені, порушення апетиту, зниження роботи імунної системи [15], психосоматичних захворювань – астми, гіпертонії, виразки й інших, депресії та навіть самогубства.

Ураховуючи цю особливість і ґрунтуючись на теоретичних засадах методу транзактного аналізу Е. Берна [2; 10], ми висунули припущення, що в комунікації «агресор –

жертва» транзакції, які відбуваються на соціальному й психологічному рівнях, приховані. Вони завжди маніпулятивні, і комунікації не відбуваються на рівні еґо-станів «Дорослий» – «Дорослий», оскільки зазначені вище почуття не є почуттями «Дорослого»: провина – це поєднання гніву на себе й страху, сором – соціалізована відроза до себе.

Слід зазначити, що сором не вроджена емоція, а соціальна. Ф. Інґліш зазначає, що вперше її починають відчувати діти у віці від 2 років [13]. В аб'юзивних стосунках жертва переживає це почуття для захисту себе від осуду й претензій агресора. Гвалтівник спрямовує свої транзакції з еґо-стану «Дитина» до еґо-стану «Батьки» жертви, активуючи в ній материнський архетип [12]. Однією з основних характеристик аб'юзера є інфантилізм у сфері психічного розвитку, який проявляється через відсутність емпатії, еґоцентризм, невміння бачити наслідки своїх дій та інше [9; 11]. І ці характеристики також не мають нічого спільного з «Дорослим», вони властиві еґо-стану «Дитина».

Унаочнити транзакції «жертва – аб'юзер» можна схемою, представленою на рисунку 1.

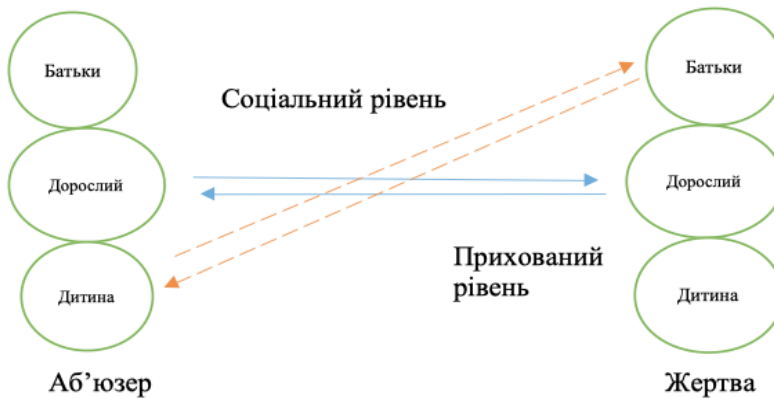

Рис. 1. Схема транзакцій жертва – аб'юзер

Специфічний розвиток аб'юзера й неспроможність жертви протидіяти агресору не дають можливості використовувати інші типи транзакцій, окрім прихованих, і спрямовувати стимул до еґо-стану «Дорослий». Водночас аб'юзер не використовує такі транзакції в комунікаціях з іншими, окрім своєї жертви, адже боїться соціального осуду [15]. І це ще одна характерна закономірність, яка була зазначена всіма без виключення респондентами. Такі транзакції властиві не тільки відносинам між чоловіком і жінкою, а й між батьками-агресорами й дитиною.

Аб'юзер ретельно оберігає репутацію, піклується про те, щоб виглядати респектабельно, соціально схвально в очах оточення. Йому важливо, що про нього думають і говорять інші. Саме така поведінка агресора й змушує жертву мовчати. Їй ніхто не повірить, адже поведінка гвалтівника на людях докорінно відрізняється від того, що відбувається за зачиненими дверима. І це є одним зі способів маніпулювання та шантажу.

Агресор відчуває страх перед навколишнім світом, над яким він не має влади. Міжособистісні контакти в нього, як правило, не значні, і жертва опиняється в центрі його потреби контролювати [15].

Л. Бенкрофт зазначав, що під час відвідування психотерапевтичної групи агресори спочатку виказували осуд і нерозуміння до історії інших учасників, коли ті розповідали, як саме вони психологічно впливають на своїх жертв [1]. Але потім починали активно

підтримувати бесіду й ділитися своїми методами маніпуляцій. На основі вищезазначеного можна висунути припущення, що в аб'юзерів є проблеми із системою цінностей.

Поведінка агресора переважно усвідомлена – він розуміє, що робить, і робить це не випадково, однак основа такої поведінки підсвідома. Така поведінка засвоюється ним у дитинстві, під впливом важливих чоловіків у його житті, однолітків, культурних стереотипів. До моменту доросління маніпулятивна поведінка вже вкорінюється досить глибоко й стає автоматичною. Він знає, що робить, але не обов'язково знає навіщо.

Це твердження можна описати життєвими позиціями. С. Берн висунув ідею, що на ранніх етапах розвитку маленька дитина вже має певні уявлення про себе й навколишніх людей [2]. Ці уявлення схарактеризовані таким чином:

1. Я – ОК.
2. Я – не ОК.
3. Ти – ОК.
4. Ти – не ОК.

Якщо поєднати ці положення, отримаємо чотири установки про себе й інших людей:

1. Я – ОК, ти – ОК.
2. Я – не ОК, ти – ОК.
3. Я – ОК, ти – не ОК.
4. Я – не ОК, ти – не ОК.

Ми припускаємо, що аб'юзер живе за життєвою позицією Я – ОК, ти – не ОК. За методом «ОК Коррал» Ф. Ернста [14] це агресивна, параноїдальна позиція. Крайній прояв такої життєвої позиції – вбивство або доведення до самогубства.

Беручи до уваги вищезазначене й клінічний досвід психотерапевтів, які працюють із жертвами й агресорами, можемо зазначити, що будь-які прояви насилля мають попереджатися на законодавчому рівні. Прийняття «Стамбульської конвенції» [5] – важливий крок у бік протидії усім формам його прояву.

Список використаної літератури

1. Бенкрофт Л. Почему он это делает. Кто такой абьюзер и как ему сопротивляться. Москва : Бомбора, 2020. 400 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди, и люди, которые играют в игры. Киев : Форс Украина, 2020. 288 с.
3. Глава ООН: у кризиса, вызванного Covid-19, женское лицо. 7 марта 2021 г. / Организация Объединенных Наций. URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/03/1398052>.
4. Директорка департаменту Національних гарячих ліній Альона Кривуляк розповідає про ситуацію з домашнім насильством в Україні в умовах пандемії для KyivPost. *Ла Страда – Україна* : вебсайт. URL: https://la-strada.org.ua/mass_media/domashnyenasyilstvo-v-umovah-covid-19.html.
5. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами / Підгот. М. Гестер, С. Ліллі. Рада Європи, 2014. 52 с.
6. Лазебна М. Ефективно протидіяти домашньому насильству та зупинити «біг покоління по колу» – наше першочергове завдання. 26 листопада 2020 р. / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19354.html>.
7. Насилие / Всемирная организация здравоохранения URL: <https://www.who.int/topics/violence/ru>.
8. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / Под ред. Е. Круга. ВОЗ, Женева : Весь мир, 2003. 376 с.
9. Платонова Н. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 154 с.

10. Стюарт Я., Джонс В. Современный транзактный анализ. Санкт-Петербург : Метаноя, 2017. 319 с.
11. Штайнер К. Сценарии жизни людей. Санкт-Петербург : Питер, 2018. 416 с.
12. Юнг К. Архетипы и коллективное бессознательное. Москва : АСТ, 2020. 150 с.
13. English F. The substitution factor: rackets and real feelings. Part 1. *Transactional analysis journal*. 1971. Vol. 1. No. 4. P. 27–32.
14. Ernst F. The OK corral: The grid for get-on-with. *Transactional analysis journal*. 1971. Vol. 1. No. 4. P. 33–42.
15. Walker L. The Battered Woman. New York : Harper and Row, 1979. 288 p.

ABUSIVE RELATIONSHIPS FROM THE PERSPECTIVE OF TRANSACTIONAL ANALYSIS

Olga Romanchenko

Alfred Nobel University,

18, Sicheslavs'ka Naberezhna str., Dnipro, Ukraine, 49000

e-mail: artddnepr@gmail.com

Oksana Bayer

Alfred Nobel University,

18, Sicheslavs'ka Naberezhna str., Dnipro, Ukraine, 49000

e-mail: artddnepr@gmail.com

The urgency of investigation of the problem of abuse towards women both worldwide and in Ukraine in particular is highlighted. The contents of the phenomenon of home violence is specified, its types are listed, the psychological essence of abusive relationships “aggressor – victim” is revealed, the origins of aggressor’s behavior are traced as well as his interaction with the world and others. The analysis of relationship of abuser with his victim is given on the grounds of the theory of transactional analysis and the original variant of their schematic visualization is offered. The main idea put to the basis of this scheme is that within the communication “aggressor – victim” all transactions present on the social and psychological levels are hidden and always manipulative, and communication never happens on the level of Ego-states “Adult” – “Adult”. The description of the empirical research is provided based on the qualitative methodologic paradigm where the main origin of acquiring data was semi-structured interviews of 8 respondents aged from 32 to 45, the period of being in the relationships with the abuser is from 1.5 to 22 years. The results of the analysis of the obtained material allowed us to single out respondents’ predominant feelings of anxiety, guilt and shame that physically manifest themselves as tremor. Besides, it was found the victims had controversial relationships with parents; experienced negligence from aggressor; in cases of addressing to a family psychologist witnessed even more complicated relationships with abuser, his more aggressive behavior and more intense psychological pressure. Meanwhile it was shown that aggressors lead anti-social way of life (use and spread drug substances) and are afraid of social conviction; it was revealed what exactly in abuser’s behavior makes his victim not spread the details of their dangerous for her relations. According to the analysis of theoretal and empirical research it was hypothesized that aggressor’s position responds to aggressive, paranoid position according to F. Ernst.

Key words: aggressor, victim, home violence, manipulation, interviewing.